

Kształtowanie otwartej tożsamości religijnej jako szansa dla edukacji religijnej wobec współczesnych wyzwań

RADOSŁAW MAZUR*

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, Polska

Sytuacja rzeczywistości zmieniającej się pod wpływem pluralizacji, cyfryzacji oraz globalizacji rodzi konieczność poszukiwania nowych dróg edukacji religijnej, które mogłyby adekwatnie odpowiedzieć na pojawiające się wyzwania i problemy. Artykuł podejmuje kwestię kształtowania otwartej tożsamości religijnej jako inspiracji dla edukacji religijnej, odpowiedniej na dzisiejsze czasy oraz bardzo zbliżonej do propozycji Kościoła katolickiego zaprezentowanej w Dyrektorium o katechizacji. Po zarysowaniu współczesnych kontekstów edukacji religijnej, ukazaniu wyzwań, które przed nią stają, elementy kształtowania otwartej tożsamości religijnej zostały przedstawione jako wskazania do skutecznej i adekwatnej do aktualnych potrzeb edukacji religijnej, zwłaszcza do tego jej komponentu, który związany jest z nauczaniem religii w szkole.

SŁOWA KLUCZOWE: dyrektorium, edukacja religijna, katecheza, otwarta tożsamość religijna.

Forming an open religious identity as an opportunity for religious education in the face of contemporary challenges

The situation of reality changing under the influence of pluralization, digitalization and globalization raises the necessity to search for new ways of conducting religious education that can adequately respond to these challenges and problems. This article addresses the formation of an open religious identity as an inspiration for religious education, appropriate for today's times and very close to the proposal of the Roman Catholic Church presented in the Directory for Catechesis. After outlining the contemporary contexts of religious education, pointing out the challenges it faces, the elements of the formation of an open religious identity are shown as indications for an effective and adequate religious education for today's needs, especially for that component of it which is related to the teaching of religion at school.

KEYWORDS: catechesis, directory, open religious identity, religious education.

*E-mail: radoslaw.mazur@usz.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8240-7792

Wprowadzenie

Czasy trudne czy przełomowe charakteryzują się koniecznością refleksji nad zachodzącymi przemianami, szukaniem rozwiązań, sięganiem po nowe pomysły. W obliczu obserwowanego kryzysu edukacji religijnej, przejawiającego się chociażby w coraz częstszej i coraz wcześniejszej rezygnacji z uczestnictwa dzieci i młodzieży w lekcjach religii (bądź niepodejmowaniem tej aktywności od samego początku; Kobeszko, 2021), należy pytać również o możliwości jej ożywienia, tak aby nie tracąc nic ze swej istoty, stawała się bardziej czytelna i, jeśli można użyć takiego stwierdzenia, bardziej atrakcyjna dla potencjalnych adresatów. W artykule poruszono kwestię kształtowania w ramach edukacji religijnej otwartej tożsamości religijnej jako wartości i kompetencji, które wydają się odpowiadać wyzwaniom współczesności coraz bardziej zglobalizowanej, spluralizowanej, scyfryzowanej oraz scjentystycznej. Najpierw scharakteryzowane zostanie tło współczesnej edukacji religijnej, opisane przede wszystkim z perspektywy katolickiej, w oparciu o powstałe w 2020 r. Dyrektorium o katechizacji, jednak ze świadomością, że wiele ogólnych myśli w nim zawartych może mieć walor ponadkonfesyjny, następnie wskazane zostaną wyzwania stojące dzisiaj przed edukacją religijną oraz elementy kształtowania otwartej tożsamości religijnej jako propozycja odpowiedzi i perspektywy współczesnej edukacji religijnej.

1. Współczesny *Areopag*

Odnowione niedawno Dyrektorium o katechizacji (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji [PE], 2020) obok nakreślenia koncepcji katechezy, jej treści, źródeł, celów, zadań czy scharakteryzowania odbiorców, dokonuje też diagnozy „świata”, w którym dokonuje się obecnie edukacja religijna (Offmański, 2021). Odwołując się do tytułu podrozdziału, dobre rozeznanie owego kontekstu daje nadzieję na zaciekawienie adresatów, wejście w ich świat, tak jak miało to miejsce na początku przemowy św. Pawła w Atenach (zob. Dz 17, 22–28)¹, natomiast zignorowanie tych uwarunkowań sprawia, że przekaz nie może być przyjęty – tak stało się z nowiną o zmartwychwstaniu, na którą Grecy nie byli przygotowani (zob. Dz 17, 29–30). Biblijny przykład pokazuje, jak krótka jest nieraz droga od zainteresowania do „posłuchamy o tym innym razem” (Dz 17, 32). Jak słusznie zauważa Marcel Debyser (2019), ta trudność w dostosowywaniu się do kultury i mentalności adresatów jest stale obecna w Kościele. Jako charakterystyczne cechy współczesnego *Areopagu* autorzy Dyrektorium wymieniają: pluralizm i złożoność współczesnych społeczeństw, coraz większą cyfrowość kultury oraz mentalność naukową, a obok nich wskazują też na wyzwania, wobec których staje współczesna edukacja religijna, takie jak wybrane kwestie bioetyczne, integralność osoby ludzkiej, ekologia, opcja na rzecz ubogich, zaangażowanie społeczne czy świadectwo w miejscu pracy (PE, 2020).

Pluralizm i złożoność współczesnych społeczeństw biorą się z tego, że w wyniku globalizacji oraz powszechnego dostępu do mediów „wzrosła liczba połączeń i wzajemnych zależności pomiędzy kwestiami i obszarami, które w przeszłości można było rozpatrywać osobno, a dziś wymagają podejścia całościowego” (PE, 2020, p. 320). Pluralizm nie jest zjawiskiem nowym, jednak obecnie, choćby ze względu na wspomniane powyżej procesy, stał

¹ Wszystkie odnośniki do tekstu biblijnego oraz skróty nazw ksiąg biblijnych na podstawie: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* [Biblia Tysiąclecia]. Wyd. 5 popr. Poznań: Pallottinum, 2014.

się zjawiskiem powszechnym i globalnym (Mazur, 2021b). Można go określić jako sytuację, w której grupy etniczne lub religijne współistnieją w warunkach spokoju społecznego i utrzymują wzajemne kontakty społeczne (Draguła, 2020).

Przyczynami pluralizmu i złożoności, także religijnej, są również procesy urbanizacyjne intensyfikujące kontakty wzajemne, rosnąca wiedza o innych kulturach, religiach i stylach życia oraz bezprecedensowa skala migracji i podróży międzynarodowych (Berger, 2007). Zasygnalizowane procesy doprowadzają do sytuacji, w której mamy do czynienia ze swobodnym rynkiem idei, światopoglądów, moralności czy wierzeń (Draguła, 2020), a spluralizowane stają się również społeczeństwa dotychczas jednorodne, co jest dobrze widoczne na przykładzie Polski.

Polska na tle innych państw europejskich przez długi czas wydawała się państwem dosyć jednolitym religijnie. Ta jednolitość nie stanowiła jednak skutecznej zapory przed tendencjami sekularyzacyjnymi. Jeszcze w 2009 r. odsetek uczniów uczęszczających na lekcje religii rzymskokatolickiej przekraczał 90% w każdym typie szkoły. W tym samym roku 96,21% ludności Polski stanowili katolicy (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego [ISKK], Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2014). W roku 2018 badania przeprowadzone przez PEW research wskazały na Polskę jako na najszybciej sekularyzujący się kraj, przynajmniej gdy chodzi o młode pokolenie². W roku szkolnym 2020/21 na lekcje religii we wszystkich typach placówek edukacyjnych uczęszczało 85,7% uczniów, przy czym w archidiecezji wrocławskiej było to już 69,5%. W liceach ogólnokształcących w lekcjach religii uczestniczyło 69,5% młodzieży (ISKK, 2021). W roku 2020 jako osoby wierzące i głęboko wierzące (bez uwzględnienia religii czy wyznania) deklarowało się 91% badanych. Już tylko te dane wskazują, że Polska dołączyła do społeczeństw spluralizowanych i funkcjonujących, również w przestrzeni religijnej, w dużej złożoności.

Na złożoność sytuacji związanej z pluralizmem religijnym wpływa również fakt coraz większego zróżnicowania wewnątrz religii lub wyznań, co w przypadku Kościoła katolickiego uwidacznia się na przykład w nurtach charyzmatycznym czy tradycjonalistycznym, które same w sobie też są jednorodnymi fenomenami (Draguła, 2020). Można zatem mówić o pluralizmie interorganizacyjnym (między różnymi grupami) oraz pluralizmie intraorganizacyjnym (wewnątrz poszczególnych grup; Mariański, 2016; Sproncel, 2022). Zauważalny jest także coraz większy indywidualizm, który wywiera wpływ na kształt religijności współczesnego człowieka, dystansując go często od macierzystych wspólnot religijnych (Różańska, 2015; Twenge, 2019). Nasila się także zjawisko tak zwanej transreligijności, to znaczy funkcjonowania pomiędzy oficjalnymi komponentami poszczególnych religii (Pankalla i Wieradzka, 2014). Nie bez znaczenia pozostają również zjawiska tworzące tzw. kulturę tymczasowości, której główną wartością jest konsumpcjonizm, a jedynym pewnikiem zmiana (Sproncel, 2022).

Dyrektorium, charakteryzując powyższe fenomeny, używa sformułowania o wielościennym charakterze rzeczywistości, która stanowi kontekst przekazywania wiary, dodaje również, że ważne jest, aby „Kościoł, który pragnie każdemu człowiekowi ofiarować piękno wiary, był świadom tej złożoności i wypracował pogłębione i bardziej światłe spojrzenie na rzeczywistość” (PE, 2020, p. 321). Zaproponowany przez papieża Franciszka (2013) w adhortacji *Evangelii gaudium* i implementowany do Dyrektorium model wielościennemu ma za zadanie odzwierciedlić położenie wszystkich jednostkowych elementów

² Zob. <https://www.pewresearch.org/religion/2018/06/13/young-adults-around-the-world-are-less-religious-by-several-measures/>.

względem siebie i względem całości. Zadaniem katechetycznym jest „zebranie w takim wielościanie tego, co najlepsze w każdym. [...] Nawet osoby, które mogą być krytykowane za swoje błędy, mają coś do wniesienia, co nie powinno być zaprzepaszczone” (Franciszek, 2013, p. 236). Opisywana rzeczywistość wzmacnia konieczność synodalnego modelu ewangelizacji, a zatem również takiego modelu edukacji religijnej, który szanuje podmiotowość adresata, a przez to coraz bardziej kreatywnego uczestnika procesu edukacyjnego (Willey i White, 2021).

Kontekst współczesnej edukacji religijnej związany jest również nieuchronnie z coraz większą cyfryzacją kultury, w której dokonuje się zmiana języka, kształtowanie nowej mentalności oraz przemiany w hierarchii wartości (PE, 2020). Ta nowa cyfrowa kultura, obecna w życiu ludzi w sposób zwyczajny i stały, charakteryzuje się ambiwalentnością, widoczną przemianą antropologiczną (podział na cyfrowych tubylców i cyfrowych imigrantów), relatywizacją postrzegania świata (obraz przedkładany jest nad słowo, a narracja nad argumentację), a także nadawaniem tej kulturze cech czyniących ją substytutem życia religijnego (Mazur, 2021b). Ambiwalentność kultury cyfrowej przekłada się na trudność jej jednoznacznej oceny, przestrzeń cyfrowa może bowiem stać się i często staje się forum inicjatyw i aktywności duszpasterskich i katechetycznych, szczególnie atrakcyjnych dla ludzi młodych, ale jednocześnie niesie ze sobą ryzyko uzależnienia, izolacji czy stopniowego wycofania się z realnej rzeczywistości (Willey i White, 2021).

Papież Franciszek (2020) w swojej encyklice poświęconej braterstwu i przyjaźni społecznej zwraca uwagę na fakt, że kultura cyfrowa stwarza często złudzenie komunikacji, a także sprzyja bezwstydnym agresywności, która nie ma swojego odpowiednika w świecie realnych relacji. Powyższe ostrzeżenia nie mają służyć demonizowaniu zastanej rzeczywistości, ale większej świadomości szans i zagrożeń, które się z nią wiążą, aby wzmacniać to, co dobre i kształtować umiejętność poruszania się w przestrzeni wirtualnej poprzez kompetentną edukację medialną (Betlej, 2017). Działania te wpisują się również, jak trafnie zauważa Grzegorz Łęcicki (2011), w szeroko pojętą edukację religijną.

W odniesieniu do mentalności naukowej autorzy Dyrektorium zauważają, że staje się ona źródłem pytań o możliwość korelacji nauki i wiary, co zostało już wielokrotnie podjęte przez dokumenty Kościoła (PE, 2020). Pewnym realnym niebezpieczeństwem jest scjentyzm sprowadzający człowieka wyłącznie do sfery materialnej i przeczący istnieniu rzeczywistości duchowej, etycznej i religijnej jako niemożliwych do empirycznej weryfikacji. Odpowiedzialnych za edukację religijną zachęca się do studiowania dokumentów Magisterium, które mówią o relacjach między wiarą a rozumem oraz między teologią a innymi dziedzinami nauk (Willey i White, 2021).

2. Wyzwania stojące przed edukacją religijną

Na opisanie docelowego stanu, do którego ma doprowadzić edukacja religijna używa się dwóch pojęć: cele i zadania. Cel to pojęcie niejednoznaczne, również w edukacji, zwłaszcza w kontekście perspektywy czasowej. Cele mogą być formułowane pod kątem jednostki lekcyjnej, działu tematycznego, semestru, etapu edukacyjnego. W niniejszym opracowaniu chodzi jednak o tzw. cel nadrzędny edukacji religijnej, który jest ostatecznym celem wychowania religijnego (Tomasik, 2003). Cel edukacji religijnej w rozumieniu Kościoła katolickiego ujmowany jest dwójako: w perspektywie osobowej jako głęboka zażyłość z Chrystusem oraz w perspektywie treściowej jako dojrzałość w wierze (Zając, 2021).

Zadania natomiast konkretyzują cele, stanowią konkretne sposoby czy płaszczyzny ich osiągnięcia i w myśl odnowionego Dyrektorium są nimi: prowadzenie do poznania wiary, wtajemniczanie w sprawowanie Misterium, formowanie do życia w Chrystusie, nauka modlitwy oraz wprowadzenie do życia wspólnotowego (PE, 2020). Zadania zatem są pewnymi czynnościami służącymi realizacji określonych celów, są im zatem podporządkowane (Rayzacher-Majewska, 2021). Właściwe odczytanie zadań i umiejscowienie ich w opisanych wcześniej kontekstach stanowi sposób na to, by edukacja religijna była odpowiedzią na pytania i potrzeby rodzące się w jej obecnych adresatach.

Pierwsze z zadań kładzie nacisk na poznawanie i pogłębianie orędzia chrześcijańskiego, jednocześnie przestrzegając przed pokusą przeciwstawienia treści doświadczeniu wiary, ponieważ i jedno, i drugie jest potrzebne w integralnym rozwoju wiary. Rzetelne poznawanie treści wiary stanowi jednocześnie pomoc w konfrontacji ze stereotypami dotyczącymi chrześcijaństwa czy Kościoła katolickiego, uproszczeniami czy wiedzą „internetową”, która często nie jest adekwatna do stanu faktycznego. Właściwe realizowanie tej funkcji jest również istotne wobec zasygnalizowanych wcześniej kontekstów pluralizmu i złożoności, kultury cyfrowej czy wąsko rozumianej mentalności naukowej. Pozwala ono odkryć, że „konflikty” między wiarą a rozumem są najczęściej pozorne i biorą się z niedostatecznej wiedzy religijnej bądź z nieszanowania kompetencji i metodologii poszczególnych nauk.

Wtajemniczenie w sprawowanie Misterium ma wspierać czynny i świadomy udział w liturgii i, jak trafnie zauważa Aneta Rayzacher-Majewska (2021), w odnowionym dokumencie zadanie to przyjmuje wyraźny charakter inicjacyjny. Sprawdzonym sposobem na realizację tak wskazanego zadania jest świadome przeżywanie roku liturgicznego, nazwanego w dokumencie prawdziwym nauczycielem wiary, a także niedzieli jako Dnia Pańskiego. Wydaje się, że to przypomnienie jest dzisiaj szczególnie ważne, bowiem kryzys praktykowania wiary zwłaszcza w młodym pokoleniu dotyka tych obu rzeczywistości i ich niezrozumienia.

Formowanie do życia w Chrystusie zostało wprost nazwane „uczeniem naśladowania Pana” (PE, 2020, n. 83), co jest o tyle istotne, że rozszerza rozumienie formacji moralnej poza optykę przepisów, wprowadzając ją w perspektywę relacji i zrozumienia natury szczęścia płynącego z bliskości z Bogiem, a wyrażającego się w życiu według błogosławieństw, Dekalogu i przykazania miłości (Willey i White, 2021; Tomasiak³, 2021). Do właściwej realizacji tego zadania niezbędne jest również permanentne kształtowanie sumienia oraz odczytanie własnego życia w perspektywie powołania (Szmulewicz, 2006).

Nauka modlitwy jako zadanie katechezy czy edukacji religijnej również odnosi nauczanych do Jezusa Chrystusa, aby modlić się z Nim i tak jak On. Jako wzór modlitwy autorzy Dyrektorium, podobnie jak wcześniej uczyniono to w Katechizmie Kościoła Katolickiego (2002), wskazują modlitwę *Ojczy nasz*, a więc tę, której Jezus nauczył swoich uczniów (Mt 6, 7–15). Uformowania wymaga zarówno sztuka modlitwy osobistej, liturgicznej, jak i wspólnotowej (PE, 2021).

Ostatnie z zadań przypomina, że człowiek realizuje swoją wiarę we wspólnocie. Ta perspektywa uzdalnia do wyjścia z własnego egoizmu ku empatii i zrozumieniu drugiego człowieka. Jak zauważają autorzy dokumentu: „dostrzeganie w drugim przede wszystkim tego, co pozytywne, traktowanie go jako daru Bożego, pomaga odeprzeć egoistyczne pokusy, z których rodzą się współzawodnictwo, karierowiczostwo, nieufność

³ Autor zauważa, że Dyrektorium o katechizacji, mimo że wskazuje domyślnie na Dekalog kilkakrotnie, jednak konsekwentnie nie używa tego terminu.

i zawiść” (PE, 2020, n. 88). W kontekście edukacji religijnej jako szczególna wspólnota jawi się Kościół i również poczucie przynależności eklezjalnej ma być kształtowane w ramach tego zadania.

3. Kształtowanie otwartej tożsamości religijnej

Tożsamość religijna jest częścią tożsamości osobistej i odwołuje się do sfery komunikacji oraz socjalizacji osoby z grupą bądź tradycją religijną, a obejmuje wiedzę, wartości, normy moralne, symbole, zwyczaje, rytuały oraz działania (Jeżowski, 2013). Można przez nią rozumieć autoidentyfikację człowieka z rzeczywistością nadprzyrodzoną, która powstaje w wyniku dynamicznego procesu integracji indywidualnego i społecznego wymiaru religijności (Bartczuk, Rydz i Wieradzka-Pilarczyk, 2017), bądź jako „wieloaspektowy sposób rozumienia oraz kształtowania własnej egzystencji, a także otaczającej rzeczywistości przez pryzmat osobistego doświadczenia wiary i wspólnotowych sposobów jej wyrażania w obrzędach i przekazie, czyli religii, do której się przynależy” (Róžańska, 2015, s. 130–131). Dojrzała tożsamość religijna uzdalnia do odpowiedzi na pytanie o to „kim jestem?” w perspektywie nadprzyrodzonej (Pankalla i Wieradzka, 2016). Jeżeli jest ona przeżywana świadomie i głęboko, nadaje pełniejszy sens ludzkiemu życiu oraz rodzi postawę dzielenia się (Dyczewski, 2015).

Wskazuje się dzisiaj na potrzebę kształtowania tzw. otwartej tożsamości religijnej, która polega na dogłębnej znajomości własnej tradycji religijnej i utożsamianiu się z nią, ale i na otwarciu się na innych, możliwości dialogu i wspólnych działań. Tożsamość otwarta to także umiejętność łączenia bogactwa tego, co było (przeszłości), z nadzieją na to, co będzie (przyszłość) oraz umiejętnego odczytywania tego, co jest (teraźniejszość; Hryniewicz, 1994). Chodzi zatem o tożsamość umożliwiającą dyfuzję kulturową, wzbogacanie własnej religijności bez obaw zagubienia czy rozmycia własnej tożsamości. Do ciekawych wniosków prowadzą wyniki badania religijności młodzieży, z których wynika, że im większa jest akceptacja i świadomość własnej tożsamości, tym większa otwartość i zrozumienie „Innego” religijnie (Róžańska, 2015). Tożsamość zamknięta, która jest przeciwieństwem postulowanych powyżej postaw, często łączy się z niewystarczającą wiedzą na temat własnej tożsamości, a jednocześnie z silnym komponentem emocjonalnym w stosunku do niej, co owocuje lękiem przed dyskusją, dialogiem czy wspólnym działaniem z osobami o innej tożsamości religijnej bądź niewierzącymi (Róžańska, 2017).

W owym otwarciu na drugiego, które jest postulatem otwartej tożsamości religijnej, nie chodzi jednak o jakiś rodzaj sztucznej i odgórnej uniformizacji, religijnego patchworku czy też transreligijności, a o odkrywanie, że głębsze zakorzenienie w swojej tradycji religijnej i afirmacja własnej tożsamości religijnej prowadzi do znalezienia powodów do patrzenia na drugiego człowieka jak na brata, a nie jak na rywala czy wroga.

Zachęta do autorefleksji związanej z tożsamością religijną może przyczynić się do przekroczenia twierdzenia wybitnego polskiego socjologa i filozofa Zygmunta Baumana, który zauważał, że „posiadanie tożsamości jest jednoznaczne z brakiem potrzeby zastanawiania się nad nią” (2000, s. 146). Inaczej postrzega to Tadeusz Paleczny (2008), który twierdzi, że to właśnie tożsamość, można dodać, właściwie ukształtowana, umożliwi poruszanie się w świecie kultur, religii, języków, systemów normatywnych, wartości, obyczajów, narodów czy cywilizacji. Pozwala na właściwe funkcjonowanie w złożonym układzie zależności społecznych, co wydaje się być szczególnie pożądane w czasach pluralizmu i złożoności.

Istotnym elementem kształtowania tożsamości religijnej jest edukacja, która, jeśli chce patrzeć na człowieka kompleksowo i holistycznie, a także kompetentnie opisywać procesy „stawania się człowiekiem”, nie może pomijać przestrzeni otwierania się człowieka na transcendencję. Uzasadnieniem wagi obecności komponentu religijnego w procesach edukacyjnych jest dążenie człowieka do poznawania prawdy, a zatem i pewna aksjologia czy system wartości uniwersalnych (Marek, 2014).

W kontekście potrzeby kształtowania otwartej tożsamości religijnej można określić, za Anielą Różańską, następujące zadania i wyzwania stojące przed edukacją religijną. Pierwszym z nich jest kształtowanie własnej tożsamości religijnej obejmujące zarówno przekazywanie wiedzy o własnej religii, jak i kształtowanie postaw związanych z daną religią (Różańska, 2015). Odpowiada to zadaniu określonymu w Dyrektorium o katechizacji jako prowadzenie do poznania wiary. Jak zauważają jego autorzy „brak treści uniemożliwiłby dojrzewanie w wierze, które pozwala wprowadzić w istotę Kościoła i przeżywać spotkanie oraz wymianę myśli z innymi” (PE, 2020, p. 80). Zadanie to umożliwia także oczyszczanie rozumienia własnej wiary z uproszczeń i stereotypów, również dotyczących wyznawców innych religii, odkrywanie różnic między tym, co niezmiennie i istotowe dla danej religii, a tym, co jest związane z konkretnym kontekstem tego, co prawdziwie i ponadczasowo duchowe, od tego, co może być uwikłane ideologicznie czy politycznie, a przez co utrudnia prawdziwy dialog.

Kolejnym zadaniem edukacji religijnej jest wychowanie ku wartościom religijnym, czyli uwrażliwienie uczniów na transcendentny wymiar życia człowieka (Różańska, 2015). Chodzi tu o propagowanie zarówno wartości ogólnoludzkich, które są ponadkonfesyjne, jak i związanych z konkretną religią (Broda, 2019). Zadanie to sprzyja kształtowaniu szacunku dla religijności samej w sobie, przewyciężając scjentystyczne spojrzenie na człowieka i podejrzliwość wobec duchowości i jakiegokolwiek formy transcendencji. Można dostrzec jego związek z zadaniem katechezy, jakim jest wprowadzenie w Misterium, a także z formacją moralną (Mazur, 2021a).

W kształtowaniu otwartej tożsamości religijnej niezbędne jest także zdobywanie rzetelnej wiedzy o innych religiach i wyznaniach, która przewycięża strach i uprzedzenia bazujące często na analfabetyzmie religijnym (Różańska, 2015). Patrząc z perspektywy konfesyjnego nauczania religii katolickiej, zaleca się wzrastanie w rozeznaniu co do innych religii, ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, co w nich wartościowe i bliskie, nie skupiając się jedynie na kwestiach spornych i drażliwych. Wreszcie zaleca się wierzącym współdziałanie ze wszystkimi, zwłaszcza w obronie godności człowieka oraz udział w konstruktywnym dialogu (PE, 2020). Dobrym przykładem, który może być również inspiracją edukacyjną, jest obchodzony co roku przez różne wspólnoty chrześcijańskie w Polsce tydzień modlitw o jedność chrześcijan⁴, który poprzedzony jest Dniem Judaizmu, a po którym następuje dzień Islamu. W tym kontekście należy docenić wagę studiów ekumenicznych, zarówno biblijnych, jak i teologicznych oraz wspólne inicjatywy modlitewne i służące wzajemnemu poznaniu.

Następnym z zadań jest kształtowanie wrażliwości i poszanowanie odmienności religijnej, odnoszące się zarówno do pluralizmu w ramach jakiegoś wyznania czy religii (obrzędki, tradycje duchowe, formy pobożności), jak i do działań interkonfesyjnych, tak by inność nie przeradzała się w obcość czy wrogość. Obejmuje ona zarówno element

⁴ Zob. <https://ekumenia.pl/aktualnosc/tydzien-modlitw-o-jednosc-chrzescijan-2022/>;
<https://www.ekai.pl/zbliza-sie-tydzien-modlitw-o-jednosc-chrzescijan/>

poznawczy, emocjonalny, jak i praktyczny. Tu znowu można zauważyć wyraźną zależność między poczuciem własnej tożsamości religijnej i rozumieniem dla wierzącego inaczej lub niewierzącego (Róžańska, 2015). Tak rozumiane zadanie wpisane jest również w kształtowanie tzw. osobowości wrażliwej, która jest w stanie przewyżczyć postawy obojętności i izolacji (Broda, 2019).

Z poprzednim zadaniem wiąże się również promowanie właściwych postaw wobec odmienności religijnej, takich jak zrozumienie, poszanowanie i akceptacja, bazujących na odkrywaniu tego, co wspólne oraz na wykroczeniu poza różnice i kształtowaniu zdrowego zaciekawienia odmiennością religijną (Róžańska, 2015). W tym zadaniu można dostrzec korelację z wprowadzeniem do życia wspólnotowego, które obok socjalizacji eklezjalnej ma również uczyć życia we wspólnotach szerszych i bardziej zróżnicowanych.

Następne z zadań to umiejętność prowadzenia dialogu międzyreligijnego, który będzie twórczym spotkaniem osób (Róžańska, 2015). Nawijając wprost do relacji z wyznawcami islamu, autorzy Dyrektorium konstatują, że właśnie propozycja edukacyjna i formacyjna Kościoła katolickiego powinna sprzyjać wzajemnemu poznawaniu się i spotkaniu, są one bowiem najlepszymi narzędziami chroniącymi przed powierzchownymi i nieuprawnionymi generalizacjami (PE, 2020). Warto w tym miejscu przypomnieć myśl, że owa otwartość na drugiego, ciekawość i pozytywne spojrzenie, mają zakorzenienie w rozumieniu własnej tożsamości, natomiast jej brak, rozmycie bądź niedookreślenia będą źródłem uprzedzeń, lęków i stereotypów. Przykładem spotkań, które sprzyjają wzajemnemu poznaniu się i rozumieniu, są Europejskie Spotkania Młodych organizowane przez ekumeniczną wspólnotę z Taize⁵ czy chociażby akcja Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom organizowane w Polsce przez katolicką Caritas, Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Eleos oraz Diakonię Kościoła Ewangelicko-Reformowanego⁶. Edukacja religijna jest i może być istotnym kanałem informacji o tego typu spotkaniach i projektach czy nawet środowiskiem zachęty potencjalnych uczestników bądź wolontariuszy.

Kształtowaniu otwartej tożsamości religijnej służy również promowanie wartości uniwersalnych, wspólnych dla różnych kultur i religii, takich jak tolerancja, godność życia ludzkiego, miłość, a także wolność, pokój, prawo do godnego życia, demokracja, podmiotowość. Są to wartości akceptowane i pożądane niemal powszechnie. Warto zauważyć, że najwyższą z tych wartości jest obecne we wszystkich tradycjach religijnych *sacrum*, które jest niezbędnym kontekstem promocji wartości uniwersalnych (Róžańska, 2015).

Ostatnie z zadań to umiejętność dokonywania wyborów i podejmowania decyzji, szczególnie istotna w paradygmacie pluralizmu (Róžańska, 2015). Współczesny kontekst kulturowy wymaga specyficznego modelu kształtowania tożsamości religijnej, chociażby z tego powodu, że masowe migracje, mające różne źródła i motywy, sprawiają, że tereny do tej pory mniej zróżnicowane kulturowo i religijnie stają się przestrzeniami spotkania i współistnienia wielu kultur i religii (PE, 2020). Między wieloma kwestiami i obszarami, które wcześniej były od siebie niezależne, wzrosła ilość zależności i wzajemnych oddziaływań, w taki sposób, że dzisiaj wymagają one integralnego podejścia (PE, 2020).

⁵ Na przełomie 2021/22 r. ze względu na sytuację epidemiczną spotkanie to odbywa się w formie on-line. Więcej informacji: https://www.taize.fr/pl_article32907.html.

⁶ Zob. <http://wigilijnedzielo.caritas.pl>

Wnioski

Przybliżone zadania mające na celu kształtowanie otwartej tożsamości religijnej wydają się wartościową propozycją dla edukacji religijnej wobec współczesnych wyzwań. Pomagają one bowiem głębiej zrozumieć zastaną i ewoluującą rzeczywistość, zachęcają do dialogu i współdziałania, ale także umacniają własną tożsamość, również w odniesieniu do życia religijnego. Istotna i inspirująca dla edukacji religijnej wydaje się konkluzja zauważająca daleko idącą odpowiedniość pomiędzy kształtowaniem otwartej tożsamości religijnej a zadaniami katechezy katolickiej, określonymi w odnowionym Dyrektorium. Można z niej wyciągnąć wniosek, że jeżeli katolicka edukacja religijna nie jest edukacją kształtującą otwartą tożsamość religijną, to jednocześnie nie spełnia ona kryteriów, które wyznacza jej katechetyczny dokument Kościoła katolickiego. Wskazane w artykule zadania otwierają jednocześnie praktyczne możliwości związane chociażby z lekcjami religii w szkole, katechezą parafialną (także katechezą dorosłych) oraz z formacją rodziców, którzy podejmowaliby później omówioną tematykę w rozmowach z dziećmi. Kształtowanie otwartej tożsamości religijnej to nie tylko wymaganie czasu, w którym żyjemy, ale i znak wierności Ewangelii i Tradycji, zwłaszcza jej najpiękniejszym kartom szacunku, dialogu i współpracy, które oparte są na świadomości godności każdego człowieka. Na zakończenie warto przywołać raz jeszcze słowa papieża Franciszka, który zachęca do tak rozumianego kształtowania i umacniania własnej tożsamości religijnej: Nie chodzi o to, aby uczynić nas wszystkich bardziej *light*, czy o ukrywanie własnych przekonań, do których jesteśmy przywiązani, abyśmy mogli się spotkać z innymi o odmiennych poglądach. [...] Ponieważ im głębsza, silniejsza i bogatsza jest tożsamość, tym bardziej ubogaci innych swoim szczególnym wkładem (2020, p. 282).

Bibliografia

- Bartczuk, R., Rydz, E. i Wieradzka-Pilarczyk, A. (2017). Tożsamość religijna a gotowość do wejścia w dialog międzyreligijny. *Przegląd religioznawczy*, 2(264), 143–157.
- Bauman, Z. (2000). *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*. Warszawa: Sic!
- Berger, L. (2007). Między relatywizmem a fundamentalizmem. *W drodze*, 9(409), 4–20.
- Betlej, A. (2017). Edukacja medialna w społeczeństwie sieci. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 4(22), 309–314.
- Broda, D. (2019). Edukacja religijna wobec globalizacji obojętności. W: P. Mąkosa (red.), *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych* (s. 115–127). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Debysier, M. (2019). *Biblia dla moich parafian. Jak czytać, aby rozumieć*, t. 2 *Dobra Nowina*. Przeł. J. Grosfeld. Poznań: Święty Wojciech.
- Draguła, A. (2020). *Kościół na rynku. Eseje pastoralne*. Warszawa: Więź.
- Dyczewski, L. (2015). Tożsamość religijna. W: L. Dyczewski i K. Jurek (red.), *Tożsamość religijna w nowoczesności* (s. 9–27). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Franciszek (2013). *Adhortacja apostolska Ewangelii gaudium o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*. Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Franciszek (2020). *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Hryniewicz, W. (1994). Tożsamość chrześcijańska dzisiaj. Od konfesjonalizmu do tożsamości otwartej. *Znak*, 5(468), 4–14.
- Institut Statystyki Kościoła Katolickiego, Główny Urząd Statystyczny (2014). *Kościół katolicki w Polsce 1991–2011. Rocznik statystyczny*. Warszawa: ISKK.
- Institut Statystyki Kościoła Katolickiego (2021). *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2020*. Warszawa: ISKK.
- Jeżowski, M. (2013). Tożsamość. Aspekt religijny. W: S. Wilk (red.), *Encyklopedia Katolicka*, (t. XIX, kol. 946–947). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

- Katechizm Kościoła Katolickiego (2002). Poznań: Pallotinum.
- Łęcicki, G. (2011). Edukacja medialna w służbie katechezy. *Kultura – Media – Teologia*, 4, 72–81.
- Kobeszko, Ł. (2021). *Coraz mniej uczniów uczęszcza na lekcje religii. Czy da się powstrzymać tę tendencję?* Pobrano z: <https://pl.aletia.org/2021/09/22/coraz-mniej-uczniow-uczeszcza-na-lekcje-religii-czy-da-sie-powstrzymac-te-tendencje/>
- Mariański, J. (2016). Religia i religijność w zsekularyzowanych społeczeństwach. *Zeszyty naukowe KUL*, 59, 4, 3–26.
- Marek, Z. (2014). *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?* Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Mazur, R. (2021a). Katecheza w sytuacji pluralizmu i złożoności według Dyrektorium o katechizacji. *Studia Katechetyczne*, 17, 173–188.
- Mazur, R. (2021b). Kultura cyfrowa jako kontekst współczesnej katechezy. *Colloquia Theologica Ottoniana*, 37, 149–167.
- Offmański, A. (2021). Koncepcja katechezy w dyrektoriatkach z lat 1971–2020. *Studia Katechetyczne*, 17, 31–43.
- Palczyński, T. (2008). *Socjologia tożsamości*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Oficyna Wydawnicza AFM.
- Pankalla, A. i Wieradzka, A. (2014). Ponowoczesna tożsamość religijna młodych Polaków z perspektywy koncepcji Jamesa Marcii i Koena Luyckxa. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Sociologica*, 6, vol. 1, 163–177.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji (2020). Dyrektorium o katechizacji. Kielce: Jedność. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* [Biblia Tysiąclecia]. Wyd. 5 popr. Poznań: Pallotinum, 2014.
- Róžańska, A. (2015). *Edukacja religijna młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Grupa Wyszehradzka: Polska, Czechy, Słowacja, Węgry) – studium porównawcze*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Róžańska, A. (2017). Międzykulturowe konteksty edukacji religijnej – problem otwartej tożsamości religijnej. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 36(3), 49–58.
- Sproncel, P. (2022). *Kultura tymczasowości jako wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła w świetle nauczania papieża Franciszka*. Kraków: Scriptum.
- Szmulewicz, H. (2006). Powołanie do życia doczesnego i wiecznego. W: W. Piotrowski (red.), *Powołanie człowieka. Katecheza dorosłych* (s. 57–101). Tarnów: Biblos.
- Tomasik, P. (2003). Katechetyka fundamentalna. W: J. Stala (red.), *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna* (s. 201–326). Tarnów: Biblos.
- Twenge, J. (2019). *iGen*. Przeł. O. Dziedzic. Sopot: Smak Słowa.
- Willey, P. i White, J. D. (2021). *Companion to the Directory for catechesis*. Huntington: Our Sunday Visitor.
- Zając, M. (2022). Cele katechetyczne. W: J. Kochel i J. Kostorz (red.), *Leksykon katechetyczny* (s. 46–49). Kielce: Jedność.

